

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Duurzaam tuinieren in Groen Erfgoed

Colofon

Titel: Duurzaam tuinieren in Groen Erfgoed

Auteur: Deyke Jannink

Datum: 10-09-2024

Foto 2.3: Cruydt-Hoeck

Foto 3.4, 3.5, 5.3: Klaas de Boer

Foto 5.2: Johan van Galen Last

Alle andere foto's: Van Donkelaar Groenadvies

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2024

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

Inhoud

Duurzaam tuinieren	4
Waardevol door ouderdom en variatie	4
Wat is duurzaam tuinieren?	4
Waarom duurzaam tuinieren?	4
Duurzaam onderhoud van wegen en paden	6
Onderhoud halfverharding of zandpad	6
Onderhoud verharding	6
Duurzaam oever- en waterbeheer	8
Natuurvriendelijke oevers	8
Een gezonde bodem	10
Blad, takken en stamhout	10
Ecologisch gekweekt plantmateriaal	12
Opkweek in eigen beheer	12
Meststoffen op ecologische basis	12
Bloemrijk gazon en grasland	15
Beheer bloemrijk gazon	15
Beheer bloemrijk grasland	16
Omvorming naar bloemrijk grasland	16

Duurzaam tuinieren

De monumentensector wil verduurzamen om daarmee een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs en om het gebruik en de instandhouding van monumenten in de toekomst aantrekkelijk te houden. Ook het groene erfgoed kan bijdragen aan een duurzame toekomst door aanpassingen in het beheer. Via voorlichting en subsidieregelingen wil de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) duurzaam tuinieren stimuleren. Deze brochure biedt u alle informatie om met duurzaam tuinieren aan de slag te gaan.

Waardevol door ouderdom en variatie

De meeste historische tuinen en parken kennen een grote variatie met open grasvelden, besloten bosjes, hoogteverschillen en vijvers. In het verleden werd daarbij een groot sortiment aan beplanting toegepast. Regelmatig beheer maakte dat de aanwezige bomen en heesters de ruimte en tijd kregen om uit te groeien tot natuurlijke composities. Een rondwandeling werd zo een ware belevenis.

Mede door de ouderdom en soortenrijkdom heeft zich in historische tuinen en parken een rijke natuur kunnen ontwikkelen. Het landschap eromheen heeft door bebouwing en grootschalige agrarische activiteiten juist vaak aan biodiversiteit ingeboet.

Rondom de graven van begraafplaats Bergklooster in Zwolle is het gras veranderd in een inheemse bloemenweide.

Wat is duurzaam tuinieren?

Bij duurzaam tuinieren wordt aandacht besteed aan aspecten als het ondersteunen van een betere bodem- en waterkwaliteit, het vermijden van schadelijke stoffen en het stimuleren van de biodiversiteit. Daarnaast wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van ecologisch gekweekt plantmateriaal, natuurlijke meststoffen en duurzaam machinegebruik.

Waarom duurzaam tuinieren?

Duurzaam tuinieren kan de biodiversiteit van een historische groenaanleg vergroten. Ook blijkt beplanting vitaler door een gezond bodemleven en levert bereiding van compost waardevol organisch materiaal op. Mits op de juiste manier toegepast, past duurzaam tuinieren goed bij een moderne bedrijfsvoering en het gewenste historisch beeld. Daarnaast biedt een natuurrijk park een rijke beleving aan het wandelend publiek. In deze brochure is te lezen welke maatregelen u kunt treffen om, passend bij het historisch beeld, duurzaam tuinieren te bevorderen in uw groene erfgoed.

De bessen van de inheemse Gelderse roos worden gegeten door vogels.

Biodiversiteit

Het begrip biodiversiteit staat voor de verscheidenheid aan inheemse soorten planten, dieren en kleinere organismen in een bepaald gebied. Hoe meer soorten aanwezig zijn, hoe groter de biodiversiteit. De biodiversiteit in groen erfgoed kan worden vergroot door bijvoorbeeld het laten liggen van dood hout, de aanleg van bloemrijke grasvelden en het planten van inheemse beplanting. Bloeiende (uitheemse) vlinderstruiken trekken veel vlinders aan als dagpauwoog en atalanta die nectar zuigen; voor de voortplanting van deze soorten zijn inheemse planten als brandnetel echter onmisbaar, daar leggen ze hun eitjes op.

De uitheemse vlinderstruik is een geliefde nectarplant bij vlinders als dagpauwoog en atalanta.

Net uitgekomen rupsen van de dagpauwoog eten van het brandnetelblad.

Duurzaam onderhoud van wegen en paden

Wegen en paden zijn belangrijk voor de toegankelijkheid en beleving van een groene aanleg. In veel historische parken en tuinen is een duidelijke hiërarchie aangebracht in de structuur van wegen en paden; er zijn brede toegangswegen en smallere wandelpaden. De meeste paden waren oorspronkelijk niet verhard. Tuinbaas Johann Knoop (ca 1700-1768) noemde materialen als 'turfmot' (turfmolm), zand, gemalen eikenschors en schelpen voor de toplaag. Het onderhoud bestond uit schoffelen, harken en rollen met een zware ijzeren rol. In de loop van de tijd zijn paden vaak aangepast aan nieuw gebruik bijvoorbeeld door fietsers en rolstoelgebruikers.

Wegen en paden vragen regelmatig onderhoud zoals het verwijderen van onkruid en afgefallen blad en het knippen en steken van de kanten. Ook gladheidsbestrijding en bescherming bij evenementen horen bij het onderhoud. Voor de bestrijding van onkruid zijn schadelijke chemische middelen niet meer toegestaan. Zij zijn funest voor het bodemleven en waterkwaliteit. Zout en schoonmaakzout lijken een milieuvriendelijk alternatief maar brengen hieraan ook schade toe. Het gebruik van thermische methoden zoals branden, stomen en heet water is minder schadelijk voor bodemleven en waterkwaliteit maar heeft een hoog energieverbruik als nadeel. Paden van zand en halfverharding worden met mechanische methoden zoals

schoffelen, harken en slepen op milieuvriendelijke wijze onkruidvrij gehouden.

Onderhoud halfverharding of zandpad

- Houd de toplaag van het pad zo schoon mogelijk.
- Een begroeide en vastgelopen toplaag vormt een goed zaaibed voor onkruiden. Schoffel deze regelmatig los en geef onkruid geen gelegenheid om in zaad te schieten.
- Werk bij voorkeur met droog weer, zo verdroogt het geschoffelde onkruid snel.
- Laat het losse onkruid niet liggen zodat het weer vast groeit maar ruim direct op.
- Hark van de rand naar het midden toe zodat het pad niet hol wordt. Neem hierbij geen padmateriaal mee.
- Maai de grasrand langs paden frequent zodat lang gras niet overhangt en inzaait.

Onderhoud verharding

- Bestrijd onkruid op verharding (klinkers en tegels) met thermische en mechanische methoden. Borstelen en waterspuiten onder hoge druk geeft vaak schade aan oude verhardingsmaterialen.
- Vul voegen op met brekerzand of passend split. Gebonden voegmortels kunnen schade toebrengen aan oude verharding.
- Houd voegen schoon met een voegenkrabber of driekantige schoffel.
- Regelmatig vegen vermindert de ingroei.
- Halfopen bestrating vormt een waardevol leefgebied voor specifieke wilde bijen die in de voegen nestelen.

De toplaag van het grindpad in de tuinen van kasteel Middachten wordt los geschoffeld.

Een strook kort gras langs het pad bij Dekemastate geeft een verzorgde indruk.

'Bloemrijk onkruid'

Niet alle onkruid hoeft overigens bestreden te worden. Op sommige plekken, bijvoorbeeld in een terras onder een prieeltje, geven spontaan ingezaaide bloeiende planten als brunel, muurbloem of viooltjes juist een vriendelijke aanblik. Ook bij parkeerplaatsen met halfopen bestrating kan het inzaaien van een laagblijvend kruidenrijk mengsel een aantrekkelijk beeld geven.

Bloeiende planten op de oprit naar een monumentale boerderij. Foto: Cruydt-Hoeck.

Duurzaam oever- en waterbeheer

Een stabiel oppervlakte- en grondwaterpeil is van groot belang voor de instandhouding van historische tuinen en parken. Bij een te lage waterstand stagneert de doorstroom van vijvers waardoor algengroei en kroosvorming kan optreden. Ook kan er versnelde verlanding en extra slijtage aan de oevers plaatsvinden. Daarnaast zijn langdurige droge of natte perioden en grote schommelingen in het waterpeil funest voor (monumentale, ook wel veterane) bomen. Hun fijn vertakte wortelstelsel is afgestemd op een min of meer stabiel grondwaterpeil. Is het grondwaterpeil langdurig te hoog, dan blijven de wortels omringd door water, waardoor zij geen zuurstof meer kunnen opnemen en geleidelijk afsterven. Bij een te laag waterpeil nemen wortels te weinig water op. Het managen van het watersysteem vraagt naast regelmatig monitoren ook goed overleg met naburige eigenaren en het waterschap. Door de waterstand via een peilbuis bij te houden, is te zien of het peilbesluit gehaald wordt en hoe het waterpeil fluctueert. Soms is het mogelijk om het waterpeil in eigen beheer te houden door het aanbrengen van extra sluisjes of stuwen.

Natuurvriendelijke oevers

Vijvers aangelegd in landschapstijl slingeren als een beek door het park. Hier en daar bracht men een pluk rijkbloeiende, inheemse oeverbeplanting aan. Het boek *De Nederlandsche Tuinkunst* uit 1837 schrijft hierover: *'In de vijvers en waterpartijen, langs de oevers, worden waterplanten*

geplaatst of gezaaid'. De schrijver noemt planten als dotterbloem, gele lis, echte koekoeksbloem en moerasvergeet-mij-niet. Het brede wateroppervlak weerspiegelde fraaie gebouwen, boomgroepen en treurbomen en gaf een wijds ruimtelijk zicht. Grasvelden liepen oorspronkelijk vloeiend over in de waterlijn om het effect van de spiegelende vijver niet te verstoren. Om de waterlijn in stand te houden werd vaak een beschoeiing van gestapelde graszoden, gevlochten wilgentenen of oude bakstenen en dakpannen aangebracht. Op stevige klei- en leemgronden was meestal geen beschoeiing nodig. De in het verleden fraai vormgegeven oevers zijn tegenwoordig ook natuurvriendelijk te noemen. Door de lage beschoeiing en rijke oeverbeplanting is het gemakkelijk voor dieren als kikkers, salamanders en wellicht een ringslang om in- en uit het water te kruipen.

Een natuurvriendelijk ingerichte oever vormt een geleidelijke overgang tussen land en water en biedt zo een goede leef- en voortplantingsbiotoop voor vogels, amfibieën en waterinsecten. Tegelijkertijd voldoet het aan het hierboven geschetste historisch beeld van landschappelijke tuinen. Waar het grasveld doorloopt tot aan de vijver, wordt de oeverzone mee gemaaid om het ruimtelijk beeld te behouden. Op plekken waar het past, kan extensief worden gemaaid om de bloei en zaadzetting van de beplanting te bevorderen. Daar, in het ondiepe water langs de waterkant, kunnen inheemse oever- en waterplanten zoals gele lis, waterviolier en watterranonkel geplant worden. Veel uitheemse oever- en waterplanten zoals moerashyacint en watercrassula hebben een invasief karakter en worden geweerd.

Gezicht op landhuis De Wildbaan, Driebergen, Henry Pauw van Wieldrecht (mogelijk), 1903 – 1907. Bron: Rijksmuseum.

Langs de gemaaide oevers op landgoed Dordwijk blijft hier en daar een pluk gras staan.

Duurzaam herstel van oevers

In de afgelopen decennia zijn bij herstel veelal beschoeiingen met een hoge, rechte kant geplaatst. Als de beschoeiing te hoog boven de waterlijn ligt, is dit niet alleen storend voor het (historisch) beeld maar hindert het ook de fauna. Een eventuele harde beschoeiing wordt net onder het waterpeil geplaatst en kan bestaan uit hout van eigen landgoed, inlands of FSC gekeurd hout.

Op buitenplaats Djoerang in de Betuwe kalfden de oevers van de Linge af door harde stroming. Omdat er door de essentaksterfte veel bomen gekapt moesten worden, konden deze op eigen terrein gebruikt worden om de oever te verstevigen. In de stammen zijn gaten geboord om ze met palen in de ondergrond vast te zetten. Ook de veel smallere, als beek vorm gegeven waterpartij is op deze manier verstevigd. Voor aanvang zijn gebogen stamdelen uitgezocht en bewerkt om een mooie vloeiende oeverlijn te maken. Het resultaat is een natuurvriendelijke oever die straks met gras overgroeid zal zijn.

De stammen zijn voor de stevigheid doorboord met palen.
Foto: Klaas de Boer.

Het resultaat is een natuurvriendelijke oever. Foto: Klaas de Boer.

Een gezonde bodem

Steeds meer historische tuinen en parken besteden aandacht aan het bevorderen van een gezonde bodem. Overtollig organisch materiaal wordt niet meer afgevoerd maar verwerkt op een compostplek op eigen terrein. Het kan worden omgezet door middel van composteren of fermenteren. Er blijft dan een (grotendeels afgebroken) restproduct over wat bladaarde, compost of bokashi genoemd wordt. In een composthoop is de snelle en spontane bacteriegroei verantwoordelijk voor het composteringsproces. Hierbij kan de temperatuur oplopen naar 50 tot 60 graden. Hoe hoger de temperatuur, hoe meer zaden en wortelstukjes worden gedood. Bokashi is een van oorsprong Japanse methode. Hierbij wordt organisch materiaal afgebroken door middel van fermentatie (een zuurstofloos afbraakproces). Dit proces verloopt onder veel lagere temperatuur. Het eindproduct bevat dan ook nog veel onafgebroken organisch materiaal. Compost of bokashi kan als dunne mulchlaag worden toegepast tussen vaste planten, heesters en over grasland en gazon. Mulchen beschermt de bodem tegen

verdroging, stimuleert het bodemleven en verbetert op termijn de structuur van de grond. Een bijkomend voordeel is dat de mulch zaadonkruiden onderdrukt. Pas een mulchlaag alleen toe op schone grond, vrij van diep wortelende onkruiden.

Blad, takken en stamhout

In onze tijd is het verwerken van afgefallen blad, takken en afgestorven stamhout een luxe probleem. Vroeger werd al het hout immers tot de laatste tak geraapt en gebruikt als brand- en geriefhout. Zelfs de bladlaag werd soms afgeschraapt. Parken en tuinen zagen er opgeruimd uit; een takkenril was niet aan de orde. Tegenwoordig blijven afgefallen blad, takken en stamhout zoveel mogelijk liggen, waar het kan. Het biedt onderdak aan verschillende diersoorten en verhoogt zo de natuurwaarde van park en tuin. Bovendien draagt het bij aan

Compostwormen zorgen voor de omzetting van een composthoop.

Compostinrichting op landgoed Schouwenburg.

Gestapelde takkenril op buitenplaats Berbice.

Dood hout, begroeid met verschillende soorten paddenstoelen op Dekemastate.

een gezonde bodem. Afgevallen blad kan in beplanting, waar mogelijk blijven liggen. Blad op gazons of verharding wordt afgevoerd naar de composthoop. Een takkenril is een opgetaste wal van snoeihout en ander dood organisch materiaal. De ril kan een dominant element vormen in een historische tuin of park. Daarom wordt de plek voor een takkenril zorgvuldig uitgezocht, bijvoorbeeld niet in een zichtlijn. Een alternatief is om

takken evenwichtig te verspreiden over de grond. Dood stamhout kan blijven liggen waar het niet storend is, of wordt verwerkt om paden en wegen te begeleiden of parkeerplaatsen af te zetten. Stamhout verteert langzaam en biedt plaats aan verschillende soorten paddenstoelen en kleine diersoorten. Ook houdt het veel vocht vast en is daarom weinig brandgevoelig.

Bodemvoedselweb

Een gezonde bodem is een bodem met een goede grondstructuur, evenwichtige waterhuishouding en een vitaal bodemleven. In tijden van droogte houdt een gezonde bodem meer vocht vast en neemt water beter op bij overvloedige regenval. In de bodem bevindt zich een uitgebreid ondergronds samenwerkingsverband tussen zeer veel organismen als schimmels (paddenstoelen), bacteriën en diersoorten zoals regenwormen. Deze samenwerking zorgt mede voor een gezonde bodem en wordt het bodemvoedselweb genoemd. Ook beplanting maakt deel uit van het web. Plantenwortels werken samen met een groot aantal schimmels waarbij ze beide voordeel daarvan hebben (mycorrhiza). Zo is beplanting weerbaarder tegen ziekten, plagen en grote klimaatwisselingen.

Streepmycena groeit welig op dood hout.

Eigen bereide compost wordt uitgereden op de tuin van het Poptaslot.

Alternatieven voor tuinturf en turfmolm

Tuinturf en turfmolm zijn producten op basis van veen en vormen nog steeds bestanddelen van potgrond en tuinaarde. In veen zit duizenden jaren aan CO₂ opgeslagen dat bij het gebruik vrij komt. Veenwinning gaat ten koste van natuurgebieden en ook het afgraven en transport veroorzaken een hoge CO₂-uitstoot. Natuurlijke aangroei van veen gaat bijzonder langzaam. Reden dus om producten die turf of turfmolm bevatten hooguit voor potten en niet in de tuin te gebruiken. Een duurzaam alternatief is tuinaarde of potgrond op basis van eigen gezeefde bladaarde. Potgrond of tuinaarde met het keurmerk MPS of RHP bevat grondstoffen die voor een deel duurzaam gewonnen zijn. Informatie hierover is te vinden op de website [Keurmerkenwijzer](#) van stichting Milieu Centraal.

Ecologisch gekweekt plantmateriaal

In steeds meer historische tuinen en parken wordt gebruik gemaakt van ecologisch gekweekt plantmateriaal. Dit verdient de voorkeur boven gangbaar gekweekte planten. Bij ecologische kweek is meer aandacht voor een gezonde bodem en duurzame meststoffen en wordt de hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen beperkt. Ook krijgen jonge planten vaak langer de tijd om uit te groeien, wat een stevige en vitale volwassen plant oplevert.

Duurzaam gekweekt plantmateriaal is verkrijgbaar met diverse keurmerken. Elk keurmerk voert verschillende eisen met betrekking tot gebruik van bijvoorbeeld bestrijdingsmiddelen, bemesting en uitstoot van broeikasgassen. Bekende keurmerken zijn [On the way to PlanetProof](#), [Groenkeur NL Greenlabel](#) en het biologische [EKO-keurmerk](#) (uitgevoerd door SKAL). Het keurmerk is vaak op de afleverbon en het etiket terug te vinden. Zie ook de [Keurmerkenwijzer](#) van stichting Milieu Centraal.

Opkweek in eigen beheer

Plantmateriaal kan worden ingekocht maar ook zelf worden vermeerderd. Op die manier blijven specifieke, historische of landgoed gebonden soorten behouden en is er controle op het gebruik van mest en andere middelen. Chemische groeiremmers die vaak bij de opkweek van eenjarige worden gebruikt, blijven bijvoorbeeld achterwege waardoor planten tot hun natuurlijke grootte uitgroeien. Dit zorgt voor een

evenwichtige compositie in potten en perken. Ook een historische populatie stinzenplanten kan in eigen beheer worden vermeerderd. Het oude genetisch materiaal blijft zo bewaard. Waardevolle en veterane bomen en heesters kunnen uit zeldzaam genetisch materiaal bestaan. Door opkweek in eigen beheer kan dit plantmateriaal voor de toekomst behouden worden.

Meststoffen op ecologische basis

In het groeiseizoen krijgt veel beplanting extra voeding voor een vitale groei en langer bloeiseizoen. Samengestelde organische meststoffen bevatten voedingsstoffen die met hulp van het bodemleven langzaam vrijgemaakt worden. De plant beschikt hierdoor langdurig over voeding. Kunstmest bestaat enkel uit voedingszouten die door de plant direct opneembaar zijn, maar kort werken. Bij veel regen spoelen de zouten snel uit naar het oppervlaktewater. Door kunstmest wordt het bodemleven onvoldoende geactiveerd. Daarnaast scoren kunstmestfabrieken zeer hoog als het om uitstoot van ammoniak en CO₂ gaat. Het gebruik van kunstmest is hierdoor niet duurzaam. Meststoffen op ecologische basis zijn verkrijgbaar onder diverse duurzaamheidskeurmerken. Hierbij worden kwaliteitseisen gesteld aan de herkomst van de basisstoffen en aan een duurzame productie. Bemest niet meer dan nodig. Voor duidelijkheid over de te geven soort wordt een grondonderzoek aangeraden.

In de kweekbakken van het Poptaslot worden de violen voor het volgende jaar opgekweekt.

Historische afrikanen in de beplanting op Paleis Het Loo. Foto: Johan van Galen Last.

Van de eeuwenoude lindebomen op Huis te Manpad is stek genomen. Foto: Klaas de Boer.

Jonge lindebomen, opgekweekt uit de oorspronkelijke lindenbomen zijn op dezelfde plek teruggezet.

Inheemse en uitheemse beplanting

Inheemse planten zijn planten waarvan de soort van oorsprong in de Nederlandse natuur voorkomt. In historische tuinen en parken werden van oudsher veel inheemse soorten toegepast. Zo werden lanen ingeplant met zomereik of beuk en plantte men hazelaar, gele kornoelje en meidoorn in het parkbos en in houtsingels, bijvoorbeeld rondom de moestuin en boomgaard. Kamperfoelie groeide over prielen, pergola's en door bomen heen. Deze plant werd gewaardeerd vanwege zijn heerlijk geurende bloemen. Zaden en stekken werden veelal uit naburige bossen gehaald. Daarnaast plantte men uitheemse planten aan.

Plantensoorten uit andere landen, noemt men uitheemse planten of exoten. Ze werden gezien als bijzondere en soms zelfs kostbare pronkstukken. Bekende uitheemse planten in groen erfgoed zijn rododendron, prachtframboos, tulpenboom en veel van de nu populaire stinzenplanten. Uitheemse soorten zijn onlosmakelijk verbonden met historische tuinen en parken. Enkele soorten zoals de hemelboom, vertonen echter steeds vaker invasief gedrag.

Inheemse planten zijn onmisbaar voor het behoud van de biodiversiteit. Vlinders en andere insecten gebruiken ze als voedselbron en voor de voortplanting. In het najaar dragen veel soorten zaden, bessen, vruchten en noten, voedsel voor vogels en kleine (zoog)dieren. Uitheemse soorten hebben over het algemeen minder te bieden maar kunnen een aanvulling leveren aan het menu in de vorm van stuifmeel, nectar en vruchten.

Inheemse kamperfoelie werd vroeger in tuinen toegepast vanwege de geurige bloemen.

De gele kornoelje is een vroegbloeiende, inheemse heester met lichtgele bloemen en rode bessen.

Autochtoon plantmateriaal

Een bos of houtsingel plantte men vroeger aan met zaailingen uit een naburig bos. Johann Knoop (ca 1700-1768) zaaide eikels in zaagreppels die '3 à 4 voeten (90-120 cm) van malkander gemaakt zyn'.

In groen erfgoed wordt in toenemende mate gekozen voor autochtoon plantmateriaal voor het herstel van lanen, hakhoutbosjes en houtsingels.

De meeste inheemse planten hebben een verspreidingsgebied dat verder strekt dan alleen Nederland. Autochtoon plantmateriaal bestaat echter uit inheemse planten waarvan het kweekmateriaal oorspronkelijk uit de Nederlandse natuur afkomstig is. Deze populaties hebben zich generaties lang aangepast aan onze groeiomstandigheden.

Ze zijn vaak sterker en passen optimaal bij de levenscyclus van de hier levende planten- en dieren. Daarnaast kan autochtoon plantmateriaal een authentiek historisch beeld opleveren. Bij verschillende kwekers is autochtoon plantmateriaal te bestellen. Dergelijk plantmateriaal is pas gegarandeerd met vermelding op het plantenpaspoort. De 'Rassenlijst Bomen' van het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (CGN) geeft onder meer informatie over boomsoorten van autochtone herkomst.

Autochtone planten van eenstijlige meidoorn worden toegepast in hakhoutbosjes en houtsingels.

Winterlinde is een langzame groeier en kan zeer oud worden. Deze boomsoort is verkrijgbaar als autochtoon plantmateriaal.

Gazons en graslanden vormen belangrijke open ruimten en doorzichten in historische tuinen en parken. In onze tijd zijn we gewend geraakt aan het beeld van kort gemaaid gras. Dit was vroeger echter niet vanzelfsprekend. In de Landschapstijl werden open plekken ingezaaid met zaad van witte klaver of 'hooizaad', afkomstig van bloemrijk grasland. Men waardeerde de schilderachtig bloeiende graslanden bijzonder. Vóór de introductie van de grasmaaier werd het gras begraasd door vee of als hooiland gemaaid met de zeis. Wie zich de kostbare investering kon veroorloven, ruilde het vee en zeis in voor een mechanische maaier. Zo veranderde het bloemrijke grasland in kort gemaaid gazon. Met de introductie van kunstmest en onkruidbestrijdingsmiddelen werd het al snel een monotoon grastapijt.

Tegenwoordig worden grotere stukken gazon steeds vaker omgevormd naar bloemrijk grasland. Het verhoogt de natuurwaarde, doet recht aan het historisch beeld en levert een fraaie aanblik op. Door minder frequent te

maaieren, twee keer per jaar is voldoende, wordt bovendien het insectenleven gespaard. In tuinen en parken uit recentere stijlperioden, zoals het modernisme, past een kort gemaaid gazon beter bij het historisch beeld. Ook hier kan de toevoeging van lage bloeirijke planten als madeliefje, ereprijs en brunel echter een meerwaarde opleveren. Vroege bloeiers als boerenkrokus in het gazon leveren waardevol stuifmeel op voor de eerste bijen en hommels.

Beheer bloemrijk gazon

Een bloemrijk gazon kan bereikt worden door een aangepast beheer. Hierbij verschuift de eerste maaibeurt naar eind juni wanneer de vroegbloeiende (stinzen) planten hun zaden hebben verspreid. Het eerste maaisel wordt afgevoerd. Vervolgens wordt de rest van het seizoen frequent gemaaid. Een dunne dressing van compost in de winter geeft een langdurig bemestings-

Weiden met grazend vee en hooiland op landgoed Elswout. Kopergravure 'Gezigt naar Elswout', collectie gemeente Haarlem.

Bloemrijk grasland in het park van kasteel Twickel.

Het bloemrijke gazon van landgoed Vreedenhorst geeft een vrolijke aanblik in het voorjaar.

Brunel en klaversoorten in bloemrijk gazon. Deze soorten bloeien vooral in de zomer en verdragen frequent maaibeheer.

effect en stimuleert het bodemleven. Kunstmest en bestrijdingsmiddelen worden niet toegepast. Een bloemrijk gazon is beter bestand tegen langdurige droogte, onder andere door de diepe beworteling van kruiden en diversiteit aan bodemdieren.

Beheer bloemrijk grasland

Bloemrijk grasland wordt meestal twee keer per jaar gemaaid. Na de bloei en zaadsetting van de meeste planten en grassoorten zal de eerste maaibeurt rond eind juni vallen. De tweede maaibeurt zal, afhankelijk van weersomstandigheden, in het najaar plaatsvinden. Het maaisel wordt gehooïd of verwerkt tot compost. Een frequent gemaaid strook kort gras langs het pad geeft een verzorgd beeld en voorkomt hangend nat gras over het pad. Een gemaaid pad door het grasland kan een verrassende uitbreiding van de rondwandeling opleveren.

Omvorming naar bloemrijk grasland

De omvorming naar bloemrijk grasland vraagt een zorgvuldige voorbereiding. Onderzoek naar de grondsoort, voedselrijkdom en het vochtgehalte is belangrijk evenals het opstellen van een beheerplan. Omvorming kan gerealiseerd worden door het verschrallen van de grasmat

of het verwijderen van de toplaag. Verschraling bestaat uit maaien en afvoeren van het maaisel en kost enkele jaren tijd voor een bloemrijk resultaat. Het verwijderen van de toplaag wordt in groen erfgoed liever niet toegepast vanwege het ingrijpende karakter, soortenrijkdom van de oorspronkelijke grasmat en de aanwezigheid van historisch reliëf en archeologische waarde. Neem de medewerkers die maaien mee in het hele proces van omvormen; een geslaagde omvorming is grotendeels afhankelijk van hun inzet. Steeds meer enthousiaste vrijwilligers beoefenen het oude ambacht van maaien met de zeis. Een duurzaam alternatief voor machinaal maaien waarbij zorgvuldig en op kleine schaal gewerkt kan worden.

Inheemse bloemenmengsels

Gerichte inzaai van inheemse, meerjarige bloemenmengsels is een goede mogelijkheid om grasland bloemrijk te maken. Dergelijke bloemenmengsels sluiten aan bij de streekgebonden beplanting en de levenscyclus van insecten die hier gebruik van maken. Onderzoek altijd eerst welke inheemse planten aanwezig zijn en pas het mengsel hier op aan. Exotische akkerbloemenmengsels passen niet in het historisch beeld en dragen nauwelijks bij aan de biodiversiteit. Inheemse zaadmengsels worden grotendeels op ecologische wijze gekweekt.

Van zeis naar grasmaaier

De Engelse technicus Edwin B. Budding werkte rond 1830 in een textielfabriek. In zijn eigen tijd knutselde hij de eerste grasmaaier in elkaar. Het was een revolutionaire ontwikkeling in de tuinwereld. De eerste modellen waren echter zwaar, weinig wendbaar en nog duur ook. Daarnaast maaide de machine alleen goed als het gras niet te lang was. Schrijver Heinrich Witte noteert in 1877; *'Men wete wel, dat men met zulk een machine niets kan uitrichten wanneer men het gras te hoog laat opgroeien'*. Het was dus belangrijk om het gras regelmatig te blijven maaien. De eigenaar stond hiermee voor een principiële beheerkeuze: frequent maaien gedurende het hele seizoen of het land extensief te maaien met de zeis.

De eerste maaimachines waren zwaar, weinig wendbaar en duur.

Stinzenplanten

Stinzenplanten zijn sierplanten waarmee in het verleden op bewoonde plekken is getuinierd en die zich tot op heden hebben gehandhaafd en uitgebreid. Bekende stinzenplanten zijn boerenkrokus, sneeuwkllokje en bos-tulp. Stinzenplanten staan volop in de belangstelling. Verschillende historische tuinen en parken organiseren drukbezochte 'stinzendagen'. In gazons en grasland met stinzenplanten wordt pas gemaaid als het zaad van de stinzenplanten zich verspreid heeft. Stinzenplanten houden van een vruchtbare bodem met rijk bodemleven. Door intensief verschrallingsbeheer loopt de vitaliteit terug. Oude populaties zijn genetisch waardevol en worden zorgvuldig in stand gehouden. Plant hier liever geen nieuwe soorten bij.

Volop bloeiende Bonte krokus op het kortgemaaide gazon van landgoed Overcingel.

Meer informatie

- [ERM-uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk Historische tuinen en parken \(URL 6010\)](#)
- [Toekomst voor groen](#)
- [Soil4U](#)
- [Keurmerkenwijzer](#) (stichting Milieu Centraal)

